

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

«Учительська професія, – це людинознавство, постійне, те, що ніколи не припиняється, проникнення у складний духовний світ людини. Чудова риса – постійно відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один із тих корінь, які живлять покликання до педагогічної праці»

В. Сухомлинський

Нова освітня філософія ставить сучасні завдання і вимоги перед тими, хто готує майбутнє нашої держави. Людина, яка обрала професію педагога, відповідальна за все що знає і вміє. Адже, сучасний учитель бере активну участь у політичному, суспільно-громадському житті країни, плідно працює у царині освіти, науки, культури, мистецтва, що свідчить про його наполегливість, відповідальність за долю суспільства і держави в цілому.

Інтегрування української педагогічної освіти в загальноєвропейський і світовий освітній простір спонукає до усвідомлення засад професійної підготовки майбутніх педагогів. Позицію України в питаннях модернізації освіти засвідчив Форум міністрів освіти Європи «Школа XXI століття: Київські ініціативи» (Київ, 2011). Прийняте за підсумками Форуму Київське комюніке (затверджене Комітетом Ради Європи та офіційно спрямоване до міністерств освіти 47 країн) відобразило думку щодо створення єдиного європейського освітнього простору «від садка до університету». Одним із головних напрямів Комюніке є професійна підготовка педагога: «Новій освіті Європи – новий європейський учитель», а серед основних компетенцій, якими має оволодіти педагог XXI ст.: компетенція науковця-дослідника, інформаційна, мовна, адаптивна, комунікативна, здатність навчатися упродовж життя [18, с. 33–34; 13, с. 331–339].

Цитуючи президента Національної академії педагогічних наук України В. Кременя, можемо підтвердити, що перше місце в XXI столітті посідають не матеріальні цінності країни, а інтелектуальний потенціал нації. «Майбутній учитель – учитель

XXI століття, – це не просто носій певної кількості знань, який володіє методикою навчання і виховної роботи, він – партнер, співучасник, провайдер у цьому величезному інформаційному глобальному просторі. Педагог повинен сповідувати загальнолюдські цінності, володіти інформаційними і комунікаційними технологіями, відкривати нове, бути індикатором та орієнтиром у світі знань» [17, с. 9–14].

Практика доводить, що сучасній освіті потрібен ерудований педагог, з високим рівнем культури і педагогічної майстерності, котрий працюватиме на перспективу. А це буде залежати від того, якого фахівця ми підготуємо у вищому педагогічному навчальному закладі.

Сьогодні слід забезпечити підготовку:

педагога-науковця, який проявляє самостійність та ініціативність у роботі; відображає в навчальному матеріалі, що викладає, нові наукові ідеї, відкриття та теорії; використовує в професійній діяльності методи, що сприяють розвитку творчої активності учнів; здатний на високому рівні реалізувати завдання навчання, виховання й розвитку; володіє навичками науково-дослідницької роботи;

педагога-дослідника, який спрямовує власну педагогічну діяльність на нові досягнення науки; володіє методами наукового пізнання; спілкується з ученими та педагогами-новаторами для ознайомлення з передовим досвідом роботи, інноваційними технологіями; конструктивно сприймає нові ідеї; має системне мислення, що виявляється в цілісному сприйнятті різних педагогічних явищ, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати перспективу свого подальшого професійного та загального розвитку, шляхи його досягнення;

педагога-новатора, здатного по-новому організувати навчальний процес, що спрямовується на розвиток креативності і лабільності мислення учнів; уміло підготувати випускників, які вільно володіють іноземною мовою й комп'ютерними технологіями;

педагога-психолога, здатного бачити в учневі передусім людину з усіма її особливостями, бажаннями й проблемами, і лише потім учня як суб'єкта навчально-виховного процесу;

педагога-комунікатора, який реалізує в своїй діяльності потребу в спілкуванні, відрізняється спеціальними професійними якостями й

здібностями, що сприяють успішній інформаційній взаємодії, спрямованій на вирішення конкретних педагогічних завдань, стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника;

педагога-адаптора, здатного допомогти учням пристосуватися до умов сучасного соціокультурного суспільства.

Свого часу видатний педагог А. Макаренко вважав, що педагог подібний до садівника і хірурга одночасно. До хірурга – тому, що повинен видаляти з душі неправильні переконання, що склалися. До садівника – тому, що повинен садити дивні квіти людяності. Людина, яка вибрала цю святую посаду, зобов'язана сама себе звиряти з вищими критеріями: тут вже неприпустимі слабкості, які прощаються звичайним людям, адже педагог – це не тільки професія, – це й покликання. Ще краще сказати – служіння [3].

Тому перед ВНЗ України постає завдання – готувати компетентних фахівців, здатних виявляти власну світоглядну позицію, з високим рівнем професійної культури. Професійна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній найбільш повно відображені духовні та матеріальні цінності освіти й виховання, способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для здійснення освітньо-виховного процесу. В контексті фундаментальних перетворень особливої актуальності набуло питання формування професійної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі їхньої практичної підготовки. Як зазначено у законі України «Про вищу освіту», «практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними вищими навчальними закладами договорами, або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку» [7, с. 65]. Практична підготовка студентів виступає однією з форм освітнього процесу [7, с. 64], завдяки якій не лише здійснюється перевірка фахових компетенцій студентів, а й створюються широкі можливості для формування професійної культури майбутніх фахівців у процесі педагогічної діяльності.

5. 1. Професійна культура як складова фахової компетентності майбутніх педагогів

Формування компетентного фахівця належить до «вічних» проблем педагогіки, остаточне розв'язання яких майже неможливе через безперервний розвиток суспільства, його постійної технологізації та інформатизації, зміни соціальних ситуацій і парадигм мислення. Вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у ВНЗ вимагає не тільки систематичного покращення змісту й методики їхнього навчання, але й підвищення рівня професійної культури, що забезпечує їхню повноцінну професійну діяльність в умовах суспільства, що оновлюється.

Основи професійної культури закладаються всебічною підготовкою фахівця, яка, на нашу думку, включає: фундаментальну, методологічну й світоглядну; теоретичну й практичну підготовку з профільних дисциплін; творчу підготовку за фахом. Зрозуміло, професійна культура взаємопов'язана з усіма компонентами особистісної культури, в першу чергу з моральним, правовим, розумовим, естетичним, екологічним тощо. Зокрема, професійна культура учителя початкових класів – це поєднання компетентності та професіоналізму у певній галузі знань із власне педагогічною культурою особистості, що сприяє не лише трансляції знань, а й створенню гуманного розвивального середовища в освітньому просторі [5].

У контексті нашого дослідження розкриття сутності професійної культури майбутніх учителів початкових класів потребує аналізу поняття «культура» (лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток), яке є багатозначним. Первинне значення поняття «культура» – це «обробіток ґрунту», «культивування землі». Згодом поняття «культура» досить широко вживалось у словосполученнях, що визначали розвиток чогось: культура поведінки, культура мови, культура набуття знань, культура праці, культура виробництва. Дещо пізніше поняття «культура» стало визначати «рівень виховання та розумового розвитку особи, а також освітній інтелектуальний рівень» [29].

Все більшої актуальності набуває теза: «Від людини освіченої – до людини культури». Людина культури – це духовно багата

особистість, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею; творча особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, наділена розвинутим прагненням до творення. Сьогодні освіта виявляє себе частиною культури, яка, з одного боку, живиться нею, а з іншого – впливає на її збереження й розвиток через людину, яка здобуває освіту і таким чином опановує культуру. Відтак, необхідною умовою цього є не лише інтегрування освіти в культуру, а й навпаки – культури в освіту.

У структурі культури особистості особливе значення належить професійній. Поняття професійної культури запропонував для наукового обігу І. Ісаєв: «Професійна культура – спосіб творчої самореалізації особистості педагога в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій» [10, с. 34].

Виокремлюють філософський, психологічний, педагогічний і соціальний аспекти цього цікавого й вкрай важливого поняття. Їх аналіз дозволяє глибше усвідомити не тільки сутність, зміст і призначення професійної культури, а й визначити методи її подальшого розвитку, спрямованого на забезпечення відповідності цілей і характеру освіти новим суспільним реаліям, а також на забезпечення інноваційного розвитку відповідно до як нових суспільних вимог, так і до освітніх потреб особистості. Розглянемо кожен із цих аспектів більш детально.

Філософський аспект професійної культури полягає в тому, що вона відображає онтологічний статус освіти, її гносеологічне та аксіологічне значення, сприяє формуванню в педагогів чітких світоглядних позицій, а також глибокому усвідомленню своєї місії, розумінню ними сутності феномену освіти, її цінностей і проблем, а також цілей і завдань педагогічної діяльності, її ролі у забезпеченні духовного відродження країни, науково-технічного і соціального прогресу.

Психологічний аспект професійної культури полягає в тому, що вона забезпечує зростання упевненості педагога в своїх здібностях і можливостях, підвищенні його готовності до постійного вдосконалення своєї професійної і педагогічної компетентності. Цей

аспект означає також формування уміння педагога розкривати творчі здібності вихованців, передавати їм упевненість у своїх силах, здібностях, можливостях і прищепити їм таку ж готовність до постійного самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя як передумову успішної професійної й особистої самореалізації.

Педагогічний аспект професійної культури педагогів полягає в постійному вдосконаленні їхньої педагогічної майстерності та методики викладання навчального матеріалу, активному прагненні шукати і знаходити найбільш ефективні технології передачі знань і прищеплення вміння учням, здобувати самостійно нові знання, розвивати загальну і професійну культуру, забезпечувати системну цілісність навчально-виховного процесу.

Соціальний аспект професійної культури полягає в спрямованості на формування у майбутніх фахівців високих етичних принципів і переконань, розуміння самоцінності освіти і знань, прагнення до відновлення високого авторитету освіти в суспільній свідомості, підвищення духовно-культурного рівня суспільства [26, с. 50-51].

Видатний французький філософ Ж.Ж. Руссо наголошував, «...що перед тим, як взятися за виховання людини, треба самому стати людиною; треба, щоб ви стали взірцем, який повинна наслідувати дитина» [3].

«Професійна культура фахівця – це його здатність до розвитку і вдосконалення своїх творчих можливостей у розв'язанні нестандартних завдань, здійсненні професійних обов'язків», – зазначає Л. Хомич [33].

Вартий уваги підхід, запропонований Л. Коваленко, згідно з яким професійна культура педагога постає як результат сформованості його загальної та духовної культури, що виявляється в його професійно-педагогічній діяльності, а саме: під час оволодіння історичною та культурною спадщиною, без якої неможливим постає розвиток людини як особистості; культуротворчої діяльності педагога, спрямованої на формування та розвиток особистості учнів; особистісно дієвого прояву педагогом власної культури в професійній діяльності, взаємостосунках з іншими людьми, світом, аналіз і ставлення до самого себе [13, с. 331–339].

Останнім часом проблема професійної компетентності педагога перебуває в центрі уваги дослідників. Цей факт є визнанням того, що компетентність відіграє провідну роль у педагогічній діяльності та формуванні професійної культури. Деякі акценти в тлумаченні поняття компетентність дозволяють зробити «Словник української мови» та «Тлумачний словник української мови» через близькі до нього за сутністю дефініції «компетентний», «компетенція». Зокрема, перше довідкове джерело тлумачить поняття «компетентний» двояко: по-перше, як таку якісну характеристику особистості, яка є свідченням її достатніх знань у будь-якій галузі; по-друге, як із будь-чим добре обізнаний, тямущий, що ґрунтується на знанні, кваліфікований [29, с. 248].

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників кількох вищих навчальних закладів України, які здійснюють підготовку педагогічних працівників свідчить, що в цих державних документах компетентність розглядається з кількох позицій: як готовність майбутнього педагога виконувати свої професійні обов'язки відповідно до сучасних умов навчання і виховання; як обізнаність молодого спеціаліста в педагогічній галузі, яку забезпечує психолого-педагогічна, фахова та практична підготовка, а також його знання і досвід у професійній діяльності.

Як впливає з зазначеного вище, професійна компетентність є підвалиною педагогічної майстерності. Зміст професійної компетентності складають глибокі професійні знання, уміння та навички на всіх рівнях (методичному, теоретичному, технічному), знання психології та педагогіки, досконала методика здійснення навчально-виховних заходів тощо. Один із видатних педагогів сучасності Ш. Амонашвілі наголошує, що: «Бути майстром педагогічної справи – це означає мати вихідну позицію..., яка є особистісно-гуманною; ... – це яскрава особистість, мудра, чуйна, доброзичлива і принципова людина; ... – це першодослідник теоретичних рекомендацій, який може їх переконливо довести або спростувати... Його творчість може збагатити педагогічну науку і практику новими висновками, дати початок новим ідеям і підходам» [1, с. 111].

У цьому сенсі важливою вимогою до майбутніх учителів початкових класів сьогодні є їх вільне володіння державною українською мовою. Видатний педагог К. Ушинський стверджував, що рідна мова є основою розвитку і скарбницею усіх знань. Знання з кожного предмета передаються і засвоюються у формі слова, тому лексичний склад мови педагога, знання ним граматики і володіння стилем має велике значення для успішного навчання і виховання. Педагог, на думку К. Ушинського, має бути освіченим, знати свою справу, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своїх знань і педагогічної майстерності; повинен володіти педагогічним тактом, чітко уявляти мету своєї діяльності. І головне, педагог – за глибоким переконанням ученого, повинен любити свою професію, з почуттям відповідальності ставитися до високого покликання педагога [32, с. 338].

Мовлення – могутній засіб формування особистості. Загальновідомо, що невід’ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока культура мовлення, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну літературну мову з усіма багатствами виражальних засобів та властивими літературній мові нормами. Мова здається нам чимось звичним і дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Як свідчить практика, мова – енциклопедія людського досвіду, вона – мудрий учитель, який увібрав у себе віковий досвід народу, досягнення його культури, науки, мистецтва. Культура мовлення є обов’язковим елементом як загальної культури, так і професійної. У мовленні живе не тільки сама мова, а й людина, яка мислить, радіє, сумує тощо. Ніщо не характеризує людину так яскраво і всебічно, як її мова. Ще давньогрецький філософ Сократ говорив: «Заговори, щоб я тебе побачив», вказуючи тим самим на велике значення усного мовлення у характеристиці людини.

На все впливає мови чистота:

Зір глибшає і крацають уста,

Стає точнішим слух, а думка летиться,

Як вітром розколихані жита.

Так слушно про значення культури мовлення пише Д. Павличко. Мова майбутніх педагогів повинна відповідати таким вимогам, як: правильність (відповідність нормам наголосу і граматики);

точність (відповідність думкам того, хто говорить, і правильність відбору мовленнєвих засобів вираження змісту думки); чіткість (дохідливість і доступність для співрозмовників); простота, доступність і стислість (вживання простих, неускладнених фраз і пропозицій, які є найбільш легкими для сприйняття); логічність (побудова композиції міркування так, щоб всі частини його змісту послідовно йшли одна за одною, були взаємопов'язані і вели до кінцевої мети); виразність (виключення з мовлення штампів і шаблонних словосполучень, уміле використання фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів, афоризмів); багатство і різноманітність лексико-словарного складу (багатий словниковий запас і уміння вживати одне слово в декількох значеннях); доцільність виразів (вживання найбільш відповідного для даного випадку стилістично виправданого мовного засобу з урахуванням складу слухачів, теми діалогу і його змісту та завдань, які вирішуються); мовна і мовленнєва стилістика [11].

Щоб стати майстром спілкування, необхідно мати якості, важливі для міжособистісних стосунків (Додаток Б). Список якостей, який повинен бути своєрідним орієнтиром для майбутніх учителів початкових класів (до чого прагнути, які риси враховувати, культивувати в себе), запропонував польський психолог Єжи Мелібруда. На думку вченого, при спілкуванні найважливішими є такі якості: емпатія: уміння бачити світ очима інших, сприймати їхні вчинки з їхніх позицій, здатність сказати іншим про своє розуміння; доброзичливість: здатність не тільки відчувати, але й показувати людям своє доброзичливе ставлення; автентичність: уміння бути природним у взаєминах, бути самим собою; конкретність: відмова від загальних міркувань, багатозначних невизначених зауважень, готовність відповідати однозначно на запитання; ініціативність: нахил до діяльної позиції у взаєминах, здатність встановлювати контакти самому, проявляти активність, не чекати активності інших; безпосередність: уміння говорити та діяти прямо, уявлення про ставлення інших і чесна демонстрація свого ставлення; відкритість: готовність відкрити свій внутрішній світ, щирість, уміння говорити про свої думки й почуття; прийняття почуттів: відсутність страху при безпосередньому зіткненні зі своїми почуттями або почуттями інших

людей, готовність прийняти почуття іншого і не нав'язувати свого; конфронтація: уміння спілкуватися з іншими людьми з повним усвідомленням своєї відповідальності та зацікавленості [20].

Професійна культура учителя – це також його зовнішній вигляд. Майбутні педагоги повинні добре усвідомлювати, що їхній імідж також «працює на педагогічний процес». Костюм вчителя повинен гармонійно доповнювати його професійну діяльність, індивідуальні особливості. Він зобов'язаний одягатися так, щоб враховувалися тенденції сучасної моди. Одяг повинен відповідати його морально-естетичним поглядам, гармоніювати з фігурою, бути простим, але виразним, охайним. Колір, фактура, доповнення (гудзики, пряжки тощо) також повинні підкреслювати красу, елегантність, простоту. Взуття має бути зручним, елегантним. Зовнішність педагога повинна бути бездоганною. Між тим, хочемо також наголосити, що ні костюм, ні зачіска, ні прикраси не замінять гарного настрою вчителя, його доброзичливості, які повинні відтворюватися на обличчі, у ході, рухах. Вже у педагогіці Давнього Риму було відомо: «Ніхто не може ні чому навчитися у людини, яка не подобається» (Ксенофонт). Мабуть, саме тому окремих педагогів пам'ятають усе життя, а інших – забувають. Ось чому природним у кожного педагога має бути прагнення до ідеалу, гармонії й удосконалення; без них людина неминуче деградує.

Отож, професійна культура невіддільна від культури зовнішнього вигляду, культури мови, естетичної культури, різнобічних інтересів і духовних потреб. Без прагнення до постійного самовдосконалення (усвідомлення своїх недоліків й уміння їх виправити, здатність до самоконтролю й самоаналізу, побудова проблеми дій із самовиховання), педагог не може характеризуватися як носій високої професійної культури і має право учити доти, поки учиться сам – це заповідь повинна стати професійним кредо сучасного фахівця.

Формування професійної компетентності потребує акцентування уваги на стимулюванні професійного самовиховання, розвитку ініціативи, формування особистісного стилю навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальності та рівня підготовки. Структура професійної компетентності також повинна періодично видозмінюватися, коригуватися в зв'язку зі стрімким розвитком

науки й практики. Тому система формування і підвищення рівня професійної культури повинна не тільки озброїти майбутніх учителів початкових класів психолого-педагогічними знаннями, але й спрямувати на правильне їх застосування в професійній діяльності. Тільки вивчивши певною мірою себе як «інструмент» організації педагогічного процесу, майбутній педагог повинен оволодіти інноваційними технологіями, яких потребує сучасна школа, і реально вирішувати завдання щодо підвищення якості освіти.

Майбутні фахівці повинні уміти застосувати отримані знання на практиці. Уміння, придбані в процесі навчання у вищому навчальному закладі, є показником якості засвоєних знань, складають його ядро, є одним із пріоритетних компонентів професійної культури майбутнього педагога, висококваліфікованого фахівця. «Недостатньо багато знати, щоб бути мудрим», – говорив Геракліт. Ця думка є особливо актуальною, оскільки реалії сучасного світу не тільки вимагають наявності конкретних знань, але й створення певного погляду, визначення цілей, планування стратегії діяльності, передбачення результатів і виявлення альтернативних розв'язків, уміння приймати рішення, креативності.

5.2. Професійний імідж сучасного учителя початкових класів

Професія педагога є особливою. Адже учителі виконують важливу соціальну місію – навчають, виховують, формують особистість. Відтак, постійно перебувають у полі зору учнів, батьків, колег. Сучасна освітня система має відповідати високим вимогам суспільства до особистості педагога. Сьогодні стає очевидним, що досягнення цілей освітнього процесу багато в чому пов'язано з особистісним потенціалом учителя, його загальною й професійною культурою. На наше переконання, саме педагоги мають бути своєрідним еталоном, взірцем для молоді, їм потрібно бути не тільки фахівцем високого рівня, а й вишуканою, вихованою людиною, тобто дотримуватись певного професійного іміджу.

Образ учителя в історії вимальовувався поступово. У Давньогрецькій державі педагог стояв поряд з філософом, божественним поетом, оратором, пророком-віщуним, царем. Він

служив істині, був провісником правди, добра, краси, володів ораторським та евристичним мистецтвом, «сократівським» методом ведення бесіди, чітко висловлював свою точку зору, був творчою людиною. У Давній Греції та Римі вчитель уособлював у собі образ добропорядного громадянина, якому притаманні моральні якості: чесність, порядність, скромність, доброзичливість, передбачливість. Православна традиція Середньовіччя вбачала в образі педагога людину, що володіла «християнськими чеснотами», «мудрістю розуму», «мудрістю серця». В період епохи Відродження від учителя вимагалось бути освіченим і завжди прагнути до розширення знань і досвіду. Епоха Просвітництва трактувала твердження, що учителем має бути не просто освічена людина, а людина, яка передає дітям свої знання. Педагог, насамперед, повинен щиро любити дітей, організовувати навчання і виховання на основі знань про фізичні і психічні особливості учнів, виявляти у своїй діяльності педагогічний такт.

Вітчизняний педагог Григорій Сковорода був взірцем гармонії, мудрості і таланту педагога. Він створив етичний ідеал вільної, незалежної людини, наставника молоді.

К. Ушинський справедливо вважав, що справа учителя скромна ззовні – є однією з великих справ в історії людства. Виховання «має просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежав ясний скарб добра» [32, 224 с.]

Видатний український педагог А. Макаренко стверджував, що вчитель не може нехтувати естетикою свого зовнішнього вигляду. Образ ідеального педагога вимальовується і в творах В. Сухомлинського, який узагальнив усі вимоги до цілісної моделі особистості та сформував сто порад учителю школи. Педагог особливу увагу звертав на внутрішню культуру, етику поведінки і спілкування. Вважав, що учителю, перш ніж робити зауваження учню, слід легко доторкнутися до плеча чи покласти руку на голову, заглянути в очі. Така поведінка педагога є справді гуманною.

І все ж таки, погоджуємося із Дістервегом, який зазначав: «Учитель повинен свідомо йти в ногу із сучасністю».

Якщо ти думаєш на рік вперед – посади насіння,
Якщо ти думаєш на десятиріччя вперед – посади дерево,
Якщо ти думаєш на століття вперед – виховай людину!

Думати на «століття вперед» – основна професійна місія сучасного педагога. Саме в його руках майбутнє покоління держави. Від того, яким буде учитель в очах своєї учнів, від його іміджу, – залежить дуже багато. Образ педагога залишається у пам'яті дитини назавжди. Сучасний етап дослідження вимог до особистості учителя можна назвати іміджевим. Це період створення нових іміджевих технологій, які розкривають сучасні підходи до побудови іміджу та їх вплив на особистість.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, в Державній програмі «Вчитель» окремо наголошується на необхідності формування іміджу педагога, відповідно до потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні та світі.

Імідж – це своєрідний людський інструментарій, що допомагає вибудувати взаємини з навколишнім світом. Як засвідчує аналіз літератури, імідж – уявлення про людину, що складається на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків та ін. Педагогічний імідж – це безпосереднє уявлення учнів, вихованців, колег про зовнішній вигляд педагога.

У своїх працях С. Ф. Русова так характеризувала учителя «нової школи»: «Велике значення в школі має приклад вчителя: це повинна бути виняткової краси людина, яка своїми переконаннями, всією своєю поведінкою повинна впливати на своїх учнів. Нині, коли школа набуває такого великого значення як осереддя найкращого соціального виховання, коли школа є не тільки науковою організацією, а такою, що морально виховує, вчитель не сміє бути якимось ремісником, а апостолом правди і науки, який має перед собою не лише матеріальну винагороду за працю, а більш гуманне завдання [27, С. 5–104].

Особливої значущості набуває імідж учителя в умовах початкової школи. Адже учні початкових класів у всьому прагнуть до наслідування, їм необхідно мати перед собою прекрасний взірець. Від того, як молодший школяр сприймає педагога, який вплив той справляє на учня, залежить ставлення дитини до школи і до навчання. Безперечно, молодші школярі часто переносять своє ставлення до учителя, його іміджу, поведінки, манер, на всю школу, або й систему

навчання загалом. Ставлення до навчання, той образ учителя й школи, що залишається в учнів на все життя, впливає на формування їхньої особистості. Ця ідея знаходить розвиток у працях українських учених, які опікуються сучасними проблемами початкової освіти. Так, академік О. Я. Савченко вважає, що перший учитель відіграє виняткову роль у навчанні та вихованні молодшого школяра: «Особистісні якості педагога надають процесу навчання ціннісно значущу спрямованість і своєрідність впливу через індивідуальну культуру спілкування, поведінку, почуття тощо. Гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності» [28, С.91–92].

Дослідниця Л. Г. Попова вважає, що професійний імідж учителя початкових класів з одного боку, має загальні риси, які притаманні тій чи іншій соціально-професійній групі, до якої він належить. З іншого боку, у процесі спілкування з різними соціально-віковими групами учитель початкових класів виявляє свої індивідуальні якості, що не входять до набору стереотипних якостей професії. І, навпаки, в кожному учителі виявляються не тільки індивідуальні риси, що характерні для спілкування в певній соціальній групі, але й загальні, які формуються в процесі виконання професійної діяльності [24, С. 83–86].

Академік І. Д. Бех зазначає, що існує велика довіра і відкритість молодших школярів у їхніх стосунках з дорослими, особливо з учителем. Вони прагнуть у всьому наслідувати його моральний приклад, беззаперечно приймають висловлені ним погляди й оцінки життєвих явищ: «Багато що пов'язано з позицією вчителя: дитина уловлює її навіть в інтонації педагога, коли той читає вголос. Аналізуючи розповідь, картину, вчитель висловлює моральні й естетичні судження – і учні відповідно до них оцінюють події, взаємини людей, їхні вчинки і дії» [2, с.99].

Окремі аспекти проблеми формування професійно-педагогічного іміджу майбутнього учителя початкових класів деякою мірою висвітлено науковцями, які досліджували: психологію індивідуальності (Б. Ананьєв, В. Мерлін, Є. Рогов та ін.); формування педагогічного іміджу та «професійного образу «Я» майбутнього педагога (І. Володарська, Н. Гузій, А. Морозов та ін.); закономірності становлення педагогічної майстерності освітянських кадрів та

формування професійно важливих якостей майбутніх менеджерів освіти (І. Зязюн, Г. Закорченна, В. Сухомлинський та ін.).

Сьогодні стає дедалі очевидним, що у кожного педагога виробився свій, власний стиль одягу, якого вони притримуються. Учителі сучасності вміють «доглядати» за своїм зовнішнім виглядом, а саме слідкують за модними тенденціями, уміло і зі смаком підбирають одяг, взуття та аксесуари, доглядають за волоссям (вміють робити гарні зачіски). Адже саме гарно підібраний одяг з правильно підібраними аксесуарами буде допомагати учителю почувати себе впевненіше, а разом з цим його професійна діяльність буде успішнішою. Так, гарний зовнішній вигляд наставника буде привертати спочатку увагу учнів, потім бажання вчити той предмет, який викладає педагог, а потім учитель стане взірцем для школярів. Правильно підібрані тон розмови, тембр голосу, доречні рухи багато в чому визначають той образ, у якому учитель з'являється перед учнями й колегами.

Імідж педагога може бути як позитивним так і негативним. Позитивний імідж – це не тільки елегантний, стильний, але разом із тим простий і зручний одяг, а й гарні манери, доброзичливість, гуманність, справедливість, а найголовніше любов до дітей та до своєї професійної діяльності, повага до учнів та колег. Учитель з позитивним іміджем свідомо здійснює самопрезентацію. Він повинен подати себе, свій характер так, щоб викликати необхідне сприйняття в учнів. Негативний імідж, в свою чергу, уособлюється у вчителя, який не слідкує за своїм зовнішнім виглядом, а саме, як полюбляє говорити молодь, одягнений в те, «що перше випало з шафи». Педагоги з негативним іміджем працюють за шаблоном, емоційно скуті, мають підвищений рівень тривожності, байдужі до учнів.

Як впливає із зазначеного вище, зовнішність учителя – досить вагомий аргумент для навчання, у якому повинен відбиватися багатий духовний світ, любов до дітей і турбота про них. Сьогодні діти не такі, як були раніше. Сучасним учням недостатньо власне факту наявності школи та учителя. Передусім їхню увагу привертає нова сукня або костюм наставника, зачіска, мобільний телефон тощо. І немодне вбрання викличе набагато більше насмішок, ніж незнання предмета викладання. Відтак, недалеко й до неповаги класу, учні

якого не розуміють, що є речі, набагато важливіші, ніж ультрамодна спідниця чи MP3 плеєр. І пояснювати це дітям мають не тільки учителі початкових класів, але й батьки.

Таким чином, з огляду на зазначене можна стверджувати, що одяг сучасного педагога має бути стильним, елегантним, яскравим, простим і найголовніше зручним. Формуючи свій стиль і вибираючи одяг, учитель найперше повинен звертати увагу на його зручність. Адже професія учитель – це постійне писання крейдою на дошці, демонстрація наочних матеріалів, ходіння між партами, допомога учням тощо. Тому одягаючи певний одяг, потрібно подумати чи буде зручно виконувати всі ці дії і лише тоді одягати чи купувати його. Дотримуючись усіх правил та норм педагог сформує власний професійний імідж.

Відомо, що діти є найсуворішими критиками. І бажають бачити учителя із приємною зовнішністю, завжди одягнутого за модними тенденціями, зі стильною зачіскою, завжди усміхненого, справедливого, доброго і гуманного. Учнім і вихованцям хочеться мати і бачити лише «найкращого учителя». Адже, будь-який елемент чи деталь одягу наставника має виховне значення, а саме – виховання в учнів естетичного смаку. Вчитель з «ідеальним» зовнішнім виглядом стає еталонним зразком для школярів, діти намагаються в усьому бути схожими на свого «ідеального» педагога. Вони старатимуться вивчати предмет якомога краще, щоб не засмучувати учителя, можуть навіть копіювати манери, поведінку, стиль одягу тощо. Отже, про такого педагога можна сміливо сказати, що він має бездоганний професійний імідж.

Беззаперечно, імідж учителя розглядається нами як важливий аспект його професіоналізму, компонент професійної культури й засіб педагогічного впливу на школярів. Професійна культура невіддільна від культури зовнішнього вигляду, культури мови, естетичної культури, різнобічних інтересів і духовних потреб. Успішно спроектований професійний імідж впливає на самоствердження учителя і його подальше професійне самовдосконалення.

Свого часу В. О. Сухомлинський звернув увагу на таке: «Стала тривіальною істина, що вплив особистості вчителя на вихованця ні з чим не можна порівняти і нічим не можна замінити, але ті, хто

повторює цю істину, рідко розуміють, що особистість учителя розкривається перед учнями в єдності слова і поведінки. Учитель у слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця» [30, С. 321–330]. І далі: « ... кожен прояв педагога повинен відображати його особистість, його моральність, людяність, доброту, правдивість ... З учителя починається, по суті, пізнання дитиною світу людини; легко зрозуміти, що означає при цьому приклад учителя. Багато духовних багатств треба мати вихователю, щоб постійне самовиявлення його особистості діяло на учнів як стимул до самовдосконалення» [Так само, с.330].

Без сумніву, майбутній учитель початкових класів має бути високоморальною людиною, доступною і щирою у педагогічному спілкуванні, доброзичливою, тактовною та толерантною.

Без прагнення до постійного самовдосконалення (усвідомлення своїх недоліків й уміння їх виправити, здатність до самоконтролю й самоаналізу, побудова проблеми дій із самовиховання), педагог не може характеризуватися як носій високої професійної культури і має право учити доти, поки учиться сам – це заповідь повинна стати професійним кредо сучасного фахівця.

5.3. Самовдосконалення майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки у ВНЗ

Оновлення системи освіти у контексті інтелектуального, культурного, духовного розвитку суспільства потребує нової генерації фахівців, здатних, відповідно до прийнятих Україною положень Болонської конвенції, бути конкурентноспроможними фахівцями як на державному, так і на світовому освітньому просторі. Сучасне суспільство ставить особливі вимоги до випускника-педагога вищого навчального закладу, серед яких важливе місце займають професіоналізм, активність, творчість, спроможність до успішного саморозвитку, відповідальність, гуманістичний світогляд. Однією з актуальних проблем нової парадигми освіти є формування особистості, яка спроможна до саморозвитку, самовдосконалення, творчого розв'язання психолого-педагогічних, соціальних завдань, які постають перед нею.

Досвід переконує, що ефективність професійної підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ залежить від їхньої активної участі у цьому процесі, тобто йдеться про самовдосконалення. Передусім, це підвищення рівня професійної компетентності, розвиток професійно значущих якостей відповідно до соціальних умов та створення власної творчої програми розвитку. Змістовне наповнення фахової підготовки полягає у спрямуванні особистості майбутнього учителя на самоорганізовану самоосвітню діяльність, яка є передумовою професійного самовдосконалення. Для студента, як майбутнього педагога, необхідне чітке усвідомлення того, що вищий навчальний заклад – це умова отримання освіти. А освіта залежить від його інтересів, установок, потреб, власної активності в оволодінні науковими знаннями та вміннями, цілеспрямованості, свідомості і наполегливості у розвитку в собі тих якостей, що формують особистість сучасного фахівця.

Як свідчать результати проведених досліджень педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, педагога глибоко хвилювало те, що випускники вищих педагогічних закладів, майбутні учителі, часто недостатньо глибоко знають свій предмет, а іноді взагалі не володіють навичками педагогічної праці. Неодноразово педагог-новатор зазначав, що «молоді учителі повинні виховувати любов до повсякденної настирливої самостійної праці, – без якої неможлива педагогічна діяльність» [30].

Актуальність проблеми підготовки особистості (Н. Білоусова, О. Мерзлякова), майбутнього фахівця (Л. Дудікова, О. Ігнатюк), педагога (Л. Дорогих, О. Слободян, Л. Сущенко, А. Топчій, Т. Шестакова) до саморозвитку та самовдосконалення підтверджується й тим, що все більше сучасних дослідників звертаються до її вивчення в різних аспектах.

Останнім часом психолого-педагогічна наука приділяє увагу питанням самоосвіти, самовдосконалення та самовизначення особистості, покладаючись усе більше на прагнення людини створити себе через свою професію. Таке прагнення має виступати основним завданням професійної освіти майбутніх учителів початкових класів. Адже майбутньому педагогу інколи не вистачає часу, щоб навіть замислитися над тим, що потрібно постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, здійснювати пошук нових ідей для

урізноманітнення навчання у ВНЗ. Це вимагає побудови такої системи підготовки майбутніх учителів, яка забезпечила б високий рівень психолого-педагогічної освіти відповідно до вимог гуманістичної парадигми, створила умови для вдосконалення професійно значущих якостей, формування комунікативної компетентності, розвитку організаційних здібностей.

Професійне самовдосконалення особистості розглядається вченими як цілеспрямована, систематична, високоорганізована й творча діяльність, що полягає в самостійному поглибленні й розширенні фахових знань, розвитку умінь, здібностей, професійно значущих якостей особистості та передбачає безперервне формування її кваліфікації й особистісне зростання [4, с. 6].

Л. Сущенко визначає професійне самовдосконалення педагога як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і педагогічної рефлексії; мотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуху до найкращого в собі [31, с. 6].

Як свідчить аналіз літератури, для формування професійної самосвідомості педагога необхідні умови, що сприяють виникненню у нього потреби у професійному самовдосконаленні:

- спрямованість свідомості на себе як на суб'єкт педагогічної діяльності;
- здатність до рефлексії;
- організація самопізнання;
- використання спільних форм діяльності;
- широке залучення до різних форм педагогічної діяльності;
- надання можливості для найбільш повного порівняння й оцінювання професійно важливих якостей, умінь і навичок;
- формування правильного оцінного ставлення до себе й до інших [19, с. 7].

Сьогодні у вищих навчальних закладах слід створити психолого-педагогічні умови, які сприятимуть активізації процесів самосвідомості: самопізнання, самоактуалізації. Залучення майбутніх фахівців до самостійного та колективного пошуку оптимальних

шляхів розв'язання педагогічних завдань, формування самосвідомості майбутнього учителя та громадянина, розробка спеціальних методик самовиховання та самоосвіти – усе це є складовими професійного самовдосконалення майбутнього учителя-професіонала (Додаток В). Роки навчання у виші повинні бути осмислені та системно представлені як цілеспрямований процес формування професійної готовності до творчої діяльності й професійному росту.

Вважаємо, що самовдосконалення майбутнього учителя є постійною систематичною роботою над собою, що має базуватися на певних внутрішньоособистісних настановах. Майбутньому учителю слід вважати себе завжди успішним, якщо і, навіть, виникають тимчасові труднощі, то їх можна вчасно подолати. Педагогу потрібно поважати та розуміти себе, адже коли особистість не цінує саму себе, то вона не здатна правильно оцінити інших, тим більше справити на них педагогічний вплив. І головне, навчитися втілювати в життя свою ідею, якою б грандіозною вона не була, завжди доводити розпочате до кінця. Не менш важливо підтримувати власний авторитет, відстоювати свої права. Успішність професійного самовдосконалення забезпечується побудовою педагогічного процесу на засадах діалогової взаємодії. Однією з необхідних якостей майбутнього вчителя в цьому аспекті є дійова емпатія, яка виявляється в умінні встановити взаємини з однокласниками та викладачами у вищі, та учнями і батьками у школі. Сьогодні сучасний педагог повинен не тільки повідомляти знання, відомі факти, але й бути творцем нових теорій, методів, форм роботи.

Важливе значення для професійного зростання учителя мають:

1. Оволодіння передовим педагогічним досвідом, пошуковою дослідницькою роботою. Унаслідок ознайомлення з діяльністю кращих педагогів-новаторів майбутній фахівець глибше осмислює закономірності навчально-виховного процесу, вчиться педагогічно правильно сприймати кожен учинок дитини, знаходити причини конфліктів і способи їх розв'язання.

2. Систематичне вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, чинних законодавчих актів про освіту, виховання та навчання.

3. Ознайомлення з педагогічною пресою, радіо, телебаченням, Інтернетом. Вони швидко реагують на всі зміни, що відбуваються у

системі педагогічної освіти та навчально-виховному процесі.

На наше переконання, самовдосконалення майбутніх педагогів базується на наявній визначеній мотивації до професійного зростання, що має бути сформованою саме в умовах вищого навчального закладу.

У процесі професійного самовиховання учитель має відчутти свободу самовираження. Учительську діяльність не можна регламентувати. Лише за утвердження професійної свободи можлива ефективна організація процесу професійного зростання. Педагог, що володіє свободою самовираження, уміє керувати власним розвитком, може спрямувати свої творчі сили на пошук нових шляхів навчання і виховання учнів.

Шляхами самовдосконалення майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі є запровадження таких форм організації праці, як: науково-практичні семінари, тренінги, круглі столи, творчі зустрічі, присвячені висвітленню різних аспектів самовдосконалення майбутніх педагогів; залучення до різноманітних форм позааудиторної роботи, волонтерської діяльності, творчого відпочинку.

Слід зазначити, що самовдосконалення майбутнього фахівця є постійною систематичною роботою над собою, що має базуватися на певних внутрішньо особистісних настановах, створенні та впровадженні нових засобів стимулювання процесу самовдосконалення

Видатний вітчизняний педагог К. Ушинський відзначав, що учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання і виховання, уміти викладати свої знання визначено і точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем [15, с. 162-172].

Для випускника ВНЗ, як майбутнього учителя, необхідне чітке усвідомлення того, що вищий навчальний заклад – це умова отримання освіти. Освіта учителя залежить від його інтересів,

установок, потреб, власної активності в оволодінні науковими знаннями та вміннями, цілеспрямованості, свідомості і наполегливості у розвитку в собі тих якостей, що формують особистість сучасного фахівця.

В період навчання у ВНЗ дуже важливо зорієнтувати молоду людину, яка в цей час формує свій світогляд на процес самотворення особистості, спрямувати її сили в русло саморозвитку своїх здібностей, можливостей. Студентські роки – це час становлення людини як соціокультурної індивідуальності, час інтенсивного розвитку інтелектуальних та творчих сил, формування світогляду, професійних педагогічних цінностей.

Ще з минулих часів відомий вислів: «Ми можемо стільки, скільки ми знаємо». Він є актуальним і сьогодні. Тому кожен учитель повинен удосконалюватись, адже процес розвитку суспільства, різноманітних новітніх технологій знаходиться у постійному русі і, звичайно, кожному педагогу потрібно «іти в ногу з часом».

5.4. Виробнича практика як засіб формування професійної культури майбутніх учителів початкових класів

Підготовка конкурентноздатних фахівців, пошук нових освітніх парадигм та інноваційних технологій навчання у вищих закладах освіти вимагають якісного оновлення всієї системи підготовки працівників. Сучасними символами нового погляду на освіту стали: компетентність, ерудиція, індивідуальна творчість, самостійний пошук знань, потреба їх удосконалення і висока професійна культура особистості. Саме тому успіх професійної діяльності майбутніх учителів, як свідчать результати проведених досліджень, багато в чому залежить від сформованості у них професійно-педагогічних цінностей, мотивів, інтересів. Відтак, професійна підготовка студентів педагогічного ВНЗ полягає не тільки в тому, щоб надати молодим фахівцям певну суму знань, але разом з ними прищепити ціннісне ставлення до професійної діяльності, сформувати у майбутніх учителів високий рівень професійної та загальної культури.

Важливу роль у цьому процесі відіграє виробнича педагогічна практика, яка виступає органічною частиною навчально-виховного процесу і забезпечує поєднання психологічної готовності і

теоретичної підготовки майбутніх учителів з їхньою практичною діяльністю. Саме у процесі практики студент може визначитися, наскільки правильно він обрав для себе сферу діяльності, з'ясувати ступінь співвідношення особистісних якостей з професією учителя.

Педагогічна практика сприяє формуванню і розвитку педагогічної ерудиції, мислення, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму, педагогічної рефлексії. У процесі виробничої практики студент-практикант усвідомлює свою особистісну роль і об'єктивну необхідність теоретичних знань, їх прикладний характер, проявляє критичне відношення до одержаних знань, умінь і навичок, аналізує їх, накопичує, теоретично осмислює, моделює на їх основі, або змінюючи, проектує свою діяльність. Безумовно, якщо вчитель хороший, то й рівень знань учнів високий. Тому майбутній педагог повинен відповідати за себе, бо його рівень знань впливає на загальний стан в царині освіти. Що це означає? Постійна праця на собою, самоаналіз, самовдосконалення. Адже студент із певним багажем знань іде до школи. Він починає навчатися сам, переживає перші успіхи та невдачі, самоудосконалюється. Щоб навчати, потрібно знайти підхід до кожного учня. Ніхто не навчить учителя, як працювати з кожною конкретною дитиною, бо це неможливо. Він сам шукає шлях підкорення дитячих сердець. На власному досвіді переконується, як важко інколи знайти підхід, але мало скаржитися, а більше шукає. Таким має бути справжній учитель.

Не може бути хорошим учителем та людина, яка погано знає свій предмет. Діти відчують, коли педагог розповідає їм лише маленьку частину тієї інформації, якою володіє. Чим краще учитель володіє предметом, тим зрозуміліше і цікавіше зможе його подати. Однак, не варто обмежувати себе рамками певної дисципліни. Майбутній учитель повинен усебічно розвиватися. Чим ширше коло інтересів учителя, тим цікавішим він стає не тільки для оточуючих, а і для себе. Учні спочатку треба зацікавити, заінтригувати, тоді легше буде працювати.

Практика у школі дає змогу кожному майбутньому учителю-початківцю виявити творчі здібності та формувати свій професійно-творчий потенціал, виконує адаптивну, навчальну, виховну, розвиваючу, комунікативну, діагностичну, конструктивну та

дослідницьку функції [23, с. 280]. Так, Н. Козакова розглядає педпрактику майбутніх учителів початкової школи в контексті їхньої ступеневої підготовки як засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування його професійно-творчих якостей і готовності до інноваційної педагогічної діяльності [14, с. 22].

Самоаналіз уроків, що рекомендується проводити практиканту, сприяє оволодіння ним навичками самооцінки та самоконтролю, самоактуалізації, здатності до створення індивідуально прийнятої методики проведення уроків, коригування процесом власного розвитку шляхом розроблення та втілення системи оптимальних технологічних прийомів викладання під час виробничої практики, що визначено завданнями, запропонованими до робочої програми. Система організації педагогічної практики передбачає також проведення виховних заходів.

Під час практики студенти не тільки виконують завдання в галузі навчально-виховної роботи, передбачені діючими інструктивними документами, а й проводять певну науково-дослідну роботу, узагальнюють передовий педагогічний досвід, проводять педагогічні експерименти, здійснюють психолого-педагогічні спостереження за учнями, готують мультимедійні презентації на актуальні педагогічні теми. Про результати своєї діяльності вони доповідають на методичних семінарах, підсумкових конференціях з виробничої практики.

За час роботи в школі студенти допомагають класному керівникові у навчально-виховній роботі з учнями: перевіряють учнівські роботи, щоденники, підтримують зв'язки з батьками, приймають участь у репетиціях, пов'язаних з підготовкою до позакласних виховних заходів; готують дітей до участі в предметних та художніх олімпіадах; допомагають в оформленні класних куточків; проводять з дітьми ігри, екскурсії, вечори, диспути тощо.

Розроблені завдання виробничої практики полягають і в тому, що вони не лише орієнтують студента на проведення уроків, а вчать творчо відноситись до роботи. Характерними рисами сучасного вчителя є глибокі знання своєї спеціальності у поєднанні з методичною майстерністю, розуміння особливостей розвитку учнів, любов до дітей, сучасне науково-педагогічне мислення, почуття нового, готовність до постійної самоосвіти, поглиблення й

поповнення знань у різних галузях науки. Тому сучасна освіта відкриває нові шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів через педагогічну практику.

Випускники повинні створити необхідні умови для гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку школярів, формувати у них позитивне ставлення до навчання, створювати атмосферу поваги, теплоти, людяності, взаєморозуміння.

Працюючи з учнями майбутні педагоги зобов'язані створити толерантний простір, тобто сприятливі умови для навчання та виховання. Для цього слід уміти керувати своїми емоціями, поважати права, бажання школярів, створювати умови для співпраці та діалогу в колективі. Потрібно якомога більше говорити про культуру миру, прагнути замінити в мисленні молодої людини культ сили й домінування на взаємоповагу і співчуття. Повсякденність постійно вимагає толерантності й доброзичливості від кожної людини, а найбільше від учителів. Крім того, взаємини у дитячому колективі мають бути організовані на засадах взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування. Особливу увагу слід приділяти практиці гуманних взаємин, наполегливій щоденній роботі

Таким чином, педагогічна практика відіграє важливу роль у формуванні професійної культури майбутніх учителів початкових класів, забезпечує взаємодію теоретичної і практичної підготовки, підвищення готовності студентів до постійного вдосконалення, професійного росту, збагачення творчого потенціалу; реалізує поетапне формування професійної компетентності майбутніх учителів на підставі наступності цілей, принципів, активних методів, ефективних організаційних форм.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудни честа: Книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с

2. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Висловлювання про вчителів, їх педагогічний такт, ерудицію, учительський хист, здібності, слова вчителя, вплив на подальшу долю дитини, професію : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : konserg.ucoz.ua/index/0-54 09.12.2014.
4. Дудікова Л. В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Володимирівна Дудікова ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 22 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 742 с.
6. Єрмаков І. Г. Компетентнісний потенціал педагогіки життєтворчості / І. Г. Єрмаков // Директор школи, ліцею, гімназії. Спецвип. – 2009. – №6. – С. 22–25.
7. Закон України «Про вищу освіту» 1 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu.
8. Зовнішній вигляд та імідж педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etica.in.ua/zovnishnij-viglyad-ta-imidzh-pedagoga>.
9. Зязюн І. А. Формування особистості радянського вчителя / Зязюн І. А. / – К.: Знання, 1989. – 48 с.
10. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : учеб. пособ. / И. Ф. Исаев ; [Московск. пед. гос ун-т ; Белгород. гос. пед. ин-т]. – М. ; Белгород : [б. и.], 1993. – 219 с.
11. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : навч. посібник / Л. Г. Кайдалова та ін. ; Національний фармацевтичний ун-т. – Х. : Видавництво НФаУ, 2009. – 139 с.
12. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. канд. пед. наук : спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Г. Карпова. – Х., 2004. – 20 с.
13. Коваленко Л. А. Психологічний зміст професійної культури педагога / Л. А. Коваленко // Проблеми сучасної психології. – 2009. – №6. – С. 331–339.
14. Козакова Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх вчителів початкової школи в умовах

- ступеневої підготовки: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. В. Козакова. – К., 2004. – 22 с.
15. Коменский Я. А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения. – М., 1955. – С. 164–392.
  16. Кремень В. Г. Аксіологічний смисл означення національної філософії освіти / В. Г. Кремень // Філософія і сучасність. – 2011. – №5 – С. 11–16.
  17. Кремень В. Г. Інноваційність і освіта / В. Г. Кремень // Моделі розвитку сучасної української школи : матеріали наук.-практ. конф. – К. : СПБ Богданова А. М., 2007. – С. 9–14.
  18. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму – шлях змін і розвитку / В. Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – №4. – С. 33–34.
  19. Лосєва Н. М. Самовдосконалення викладача : навч.-метод. посіб. / Н.М. Лосєва. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 300 с.
  20. Мелибруда Е. Я – Ты – Мы: Психология возможности улучшения общения / Ежи Мелибруда ; пер. с польского Е. В. Новиковой ; вступ. ст. и общ. ред. А. А. Бодалева, А. Б. Добровича. – М. : Прогресс, 1986. – 254 с.
  21. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
  22. Перельгина Е. Б. Психология имиджа : учебное пособие для студентов / Перельгина Е.Б./ М. : Аспект. Пресс, 2002 – 224 с.]
  23. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до реалізації особистісно орієнтованого навчання // Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
  24. Попова Л. Г. К вопросу об имидже современного педагога / Л. Г. Попова // Завуч начальной школы. – 2003. – № 3. – С. 83–86.
  25. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. : офіц. вид. М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. – Чернівці : Букрек, 2011. – 32 с.
  26. Професійна культура педагога : навч.-метод. посіб. з дисциплін «Філософія освіти» та «Основи педагогіки вищої школи» для слухачів магістр. програм / [О. С. Пономарьов та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х. : НТУ «ХПІ», 2011. – 198 с.

27. Русова С. Нова школа / В кн.: Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2 //За ред. Є.І. Коваленко;[упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М.Пінчук]. – К.: Либідь, 1997. – С. 5–104.
28. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти / О.Я. Савченко . – К.: СПД «Цудзинович Т.І.» – 2007. – 204 с.
- 29.Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.] – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
30. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В кн.: В. О. Сухомлинський. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 321–330.
31. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук :2013 р., Вип. 28 (81)551 13.00.04 / Лариса Олександрівна Сущенко ; Університет менеджменту АПН України. –Київ, 2009. – 22 с.
32. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 2 / К. Д. Ушинський ; пер. з рос. / ред. кол. В. М. Столетов (голова) та ін. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.
33. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.
34. Цюняк О. П. Професійна підготовка майбутнього педагога засобами спецкурсу «Професійна культура майбутніх магістрів початкової освіти» / О. П. Цюняк // Психологічні та педагогічні науки у ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 9 травня 2014 року). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 74-77.

Додатки

Додаток А

Анкета визначення рівнів професійної культури майбутніх учителів початкових класів

Прізвище _____

Ім'я _____

По-батькові _____

Інститут _____

група _____ дата _____ 20__ р.

1. Що, на Ваш погляд, означає поняття «професійна культура майбутніх учителів початкових класів»?
2. Які основні компоненти професійної культури майбутніх педагогів Ви можете назвати?
3. Якими засобами потрібно здійснювати формування професійної культури?
4. Чи притаманні сучасним педагогам якості культурного фахівця?
5. Чи важливими є для Вас особистісні якості педагога?
6. Чи відчуваєте Ви потребу підвищити рівень своєї професійної культури?
7. Чи проводилися у ВНЗ позааудиторні форми роботи, різноманітні заходи щодо формування професійної культури майбутніх фахівців у галузі початкової освіти?
8. Чи потрібно майбутньому педагогу володіти професійною компетентністю? (якщо так, то для чого?)
9. Яких принципів слід дотримуватися для формування професійної культури?
10. Які методи та форми можуть використовувати майбутні учителі початкових класів для формування професійної культури?
11. Чи вважаєте необхідністю здійснювати підвищення рівня професійної культури майбутніх учителів початкових класів? Чому?
12. Чи потрібно урізноманітнювати заходи, щоб допомогти майбутнім фахівцям у підвищенні рівня їх професійної культури?

**Заповіді педагогічного спілкування для майбутніх учителів
початкових класів (за Кан-Каликом В.А.)**

1. Організовуючи педагогічне спілкування, прагніть точно й адекватно орієнтувати свою мову на певного учня чи учнів.
2. Постійно пам'ятайте, що спілкування в педагогічному процесі не можна обмежувати лише однією функцією – інформативною. Необхідно реалізовувати завдання обміну інформацією, вміти будувати взаємовідносини, враховуючи особистість колеги, бути здатним впливати на аудиторію.
3. Намагайтесь відчувати психологічну атмосферу у колективі – без цього продуктивний навчально-виховний процес неможливий.
4. Учїться бачити себе очима інших. Для цього необхідно:
  - частіше аналізувати власну діяльність;
  - прагнути поставити себе на місце інших;
  - виявляти, які ваші недоліки впливають на професійну діяльність;
  - визнавати власні помилки.
5. Умійте слухати інших.
6. У процесі педагогічного спілкування можуть виникати різноманітні конфлікти. Необхідно пам'ятати: конфлікт може бути наслідком вашої педагогічної неграмотності.
7. Будьте ініціативними у спілкуванні.
8. Частіше усміхайтесь. Усмішка педагога покращує психологічний настрій: сприяє спілкуванню, спонукає до праці.
9. Розвивайте власну комунікативну пам'ять, це допоможе Вам швидко відновити попередню ситуацію спілкування, розставити правильні акценти, точно визначити психологічні підходи до особистості.
10. Умійте аналізувати процес спілкування, пробуйте визначити причини своїх помилок у ньому. Продумайте ситуацію майбутньої зустрічі з класом.
11. Пам'ятайте, що словесному вихованню завжди бракує живої справи, за висловом І.Виготського, «розумних емоцій», притаманних А. Макаренку, В. Сухомлинському та іншим видатним педагогам.
12. Стежте за власною мовою, пам'ятайте, що вона – відображення вашої особистості.

Такими є основні психолого-педагогічні вимоги до організації педагогічного спілкування, які має знати кожний майбутній педагог.

Принципи самовдосконалення майбутнього педагога

1. *Комплексність*. Необхідно відпрацьовувати всі елементи зовнішності в комплексі, оскільки на тлі однобоких зрушень одразу чітко будуть помітні проблеми в іншому аспекті. Наприклад, педагог, що дбає про свій зовнішній вигляд, отримує прекрасні результати (елегантний костюм, зачіска до лиця, майстерний макіяж тощо). Водночас, якщо він не володіє своїм голосом (говорить голосно або дуже тихо), то досить швидко зачарування педагогом розсіюється.
2. *Індивідуалізація* (індивідуальний стиль, імідж, своєрідність жестикуляції, міміки, голосу, постави, тобто все те, що відрізняє одного педагога від іншого).
3. *Самовдосконалення*. Не зупиняючись над досягнутому, постійний крок уперед, до вершин майстерності.
4. *Дотримання постійності* у вияві ознак педагогічної зовнішності. Іними словами, взявши на себе роль педагога, він пам'ятає про це щохвилини і демонструє її через свою зовнішність незалежно від того, чи знаходиться він у безпосередньому контакті з учнями чи ні.
5. *Дотримання професійної культури* (інтелігентність. Педагогічна етика, толерантність, педагогічний такт, емоційна стійкість).
6. *Активність* полягає в тому, що процес самовдосконалення – наслідок власної активності та ініціативи.
7. *Цілісність* – означає перехід від роботи з елементами із системними компонентами і системою в цілому.
8. *Єдність особистісного і дійового*, що передбачає самовдосконалення в умовах певної діяльності особистості.
9. *Перспективність* – бачення близької і далекої перспективи, що стимулює сьогоденну діяльність щодо самовдосконалення.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
Кафедра теорії та методики початкової освіти

ЩОДЕННИК

*обліку роботи з виробничої
практики в початковій школі
студентки (та) V курсу, групи _____
спеціальності «Початкова освіта»*

прізвище, ім'я та по батькові студента

м. Івано-Франківськ –20__

Довідковий матеріал

Термін проходження виробничої практики: з _____ до _____ 2016 р.

База практики: _____ школа № _____

міста(села) _____

_____ району _____ області

Клас _____

Загальні відомості про школу та педагогічних працівників

Директор школи _____

Заступник директора з навчально-виховної роботи в початкових класах _____

Класний керівник _____

Вчитель музики _____

Вчитель фізкультури _____

Вчитель (інші предмети) _____

Адреса школи _____

Телефон _____

Керівники-методисти практики:

Викладач педагогіки _____

Викладач психології _____

Фаховий керівник з методики викладання укр. мови і літ. читання _____

Фаховий керівник з методики викладання математики _____

Фаховий керівник з викладання основ здоров'я _____

Фаховий керівник з методики викладання природознавства _____

Фаховий керівник з методики викладання труд. навчання _____

Фаховий керівник з методики викладання англ. мови _____

Фаховий керівник з методики викладання викладання муз. мистецтва _____

Фаховий керівник з методики викладання образотв. мистецтва _____

Фаховий керівник з методики викладання викладання інформатики _____

Фаховий керівник з методики викладання викладання фіз. вихов. _____

Фаховий керівник з методики виховної роботи _____

Інститутський керівник практики _____

Розклад дзвінків і уроків

День тижня	Час	Навчальні предмети	Кабінет
Понеділок	_____	1. _____	_____
	_____	2. _____	_____
	_____	3. _____	_____
	_____	4. _____	_____
	_____	5. _____	_____
Вівторок	_____	1. _____	_____
	_____	2. _____	_____
	_____	3. _____	_____
	_____	4. _____	_____
	_____	5. _____	_____
Середа	_____	1. _____	_____
	_____	2. _____	_____
	_____	3. _____	_____
	_____	4. _____	_____
	_____	5. _____	_____
Четвер	_____	1. _____	_____
	_____	2. _____	_____
	_____	3. _____	_____
	_____	4. _____	_____
	_____	5. _____	_____
П'ятниця	_____	1. _____	_____
	_____	2. _____	_____
	_____	3. _____	_____
	_____	4. _____	_____
	_____	5. _____	_____
Субота			

Список учнів _____ класу

№ з/п	Прізвище, ім'я та по батькові учня	Громадська робота в класі	Індивідуальні особливості учня
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			
11.			
12.			
13.			
14.			
15.			
16.			
17.			
18.			
19.			
20.			
21.			
22.			
23.			
24.			
25.			

Розміщення учнів у класі

I ряд

II ряд

III ряд

Графік проведення залікових уроків і виховних заходів

№ з/п	Назва навчального предмета	Дата проведення	Оцінка за урок	Підпис вчителя	Підпис керівника-методиста
	<i>Українська мова</i>				
1.					
2.					
	<i>Читання</i>				
1.					
2.					
	<i>Математика</i>				
1.					
2.					
3.					
4.					
	<i>Природознавство</i>				
1.					
2.					
	<i>Основи здоров'я</i>				
1.					
	<i>Трудове навчання</i>				
1.					
2.					
	<i>Образотворче мистецтво</i>				
1.					
	<i>Музичне мистецтво</i>				
1.					
	<i>Фізичне виховання</i>				
1.					
	<i>Англійська мова</i>				

1.					
	<i>Виховні заходи</i>				
1.					
2.					

Календарне планування на I семестр

<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Математика	
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Українська мова	
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Читання	
1.		
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Природознавство	
1.		
		<i>Дата</i>

<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>проведення</i>
	Трудове навчання	
1.		
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Музичне мистецтво	
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Англійська мова	
1.		
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Образотворче мистецтво	
1.		
		<i>Дата</i>

<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>проведення</i>
	Основи здоров'я	
1.		
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Інформатика	
1.		
<i>№ з/п</i>	<i>Назва навчального предмета й тема</i>	<i>Дата проведення</i>
	Фізкультура	
1.		

План виховної роботи класного керівника на період практики

<i>№ з/п</i>	<i>Назва заходу</i>	<i>Дата проведення</i>
1.		

Спостереження і проведення навчально-виховної роботи

1 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	« ___ » _____ Понеділок	
	« ___ » _____ Вівторок	
	« ___ » _____ Середа	
	« ___ » _____ Четвер	
	« ___ » _____ П'ятниця	

2	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>

	« ___ » _____ Понеділок	
	« ___ » _____ Вівторок	
	« ___ » _____ Середа	
	« ___ » _____ Четвер	
	« ___ » _____ П'ятниця	
3 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	« ___ » _____ Понеділок	
	« ___ » _____	

	Вівторок	
	«__»_____ Середа	
	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	

	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
4 тиждень практики	«__»_____ Понеділок	
	«__»_____ Вівторок	

	«__»_____ Середа	
	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	
5 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	«__»_____ Понеділок	
	«__»_____ Вівторок	
	«__»_____ Середа	

	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	

6 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	«__»_____ Понеділок	
	«__»_____ Вівторок	
	«__»_____ Середа	
	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	

	« ____ » _____ П'ятниця	
7 тижень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	« ____ » _____ Понеділок	
	« ____ » _____ Вівторок	
	« ____ » _____ Середа	
	« ____ » _____ Четвер	
	« ____ » _____ П'ятниця	

--	--	--

8 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	« ___ » _____ Понеділок	
	« ___ » _____ Вівторок	
	« ___ » _____ Середа	
	« ___ » _____ Четвер	
	« ___ » _____ П'ятниця	
9	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>

	«__»_____ Понеділок	
	«__»_____ Вівторок	
	«__»_____ Середа	
	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	
	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
10 тиждень практики	«__»_____ Понеділок	

	«__»_____ Вівторок	
	«__»_____ Середа	
	«__»_____ Четвер	
	«__»_____ П'ятниця	

	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
11 тиждень практики	«__»_____ Понеділок	
	«__»_____ Вівторок	

	«__» _____ Середа	
	«__» _____ Четвер	
	«__» _____ П'ятниця	

12 тиждень практики	<i>Дата</i>	<i>Повсякденна навчально-виховна робота та її аналіз</i>
	«__» _____ Понеділок	
	«__» _____ Вівторок	
	«__» _____	

	Среда	
	« ____ » _____ Четвер	
	« ____ » _____ П'ятниця	

